

Beschaafden in het land der barbaren

Joseph Roth

Beschaafden
in het land
der barbaren

Reisreportages

Vertaling en voorwoord Els Snick

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door
het Joseph Roth Genootschap.

Deze uitgave bestaat uit al eerder in Nederlandse vertaling verschenen werk van
Joseph Roth. *Portretten* is eerder verschenen onder de titel *De blonde neger
en andere portretten*.

© 2023 Nederlandse vertaling en voorwoord Els Snick /

Uitgeverij Wereldbibliotheek

Alle rechten voorbehouden

Omslagontwerp Studio Jan de Boer

Omslagbeeld © Bridgeman

NUR 302

ISBN 978 90 284 5333 3

www.wereldbibliotheek.nl

www.josephrothgenootschap.org

Inhoud

Voorwoord – door Els Snick 7

Hotelmens 11

Portretten 79

In het land van de eeuwige zomer 189

I De witte steden 191

II In het Frankrijk van Le Midi 243

III Reportages 271

Spoken in Moskou 349

Charleston op de vulkaan 469

Het vierde Italië 517

Joden op drift 541

Voorwoord

door Els Snick

Het begon met een borrel in de winkel van Bas Lubberhuizen op het Singel in Amsterdam. Het was de zomer van 2012 en ik was uitgenodigd om te vertellen over Joseph Roth in Nederland en Vlaanderen, het onderwerp van mijn pas verdedigde proefschrift. Ik stond op een trapladder in de volle pijpenla, in mijn ene hand hield ik een jenevertje, met de andere sloeg ik de maat bij het verhaal. Bas was uitgever, boekhandelaar, jeneverstoker en kroegbaas, warmhartig en genereus, het type dat Joseph Roth tot zijn vrienden zou hebben gerekend. Bij Uitgeverij Bas Lubberhuizen verscheen een jaar later de bewerking van mijn proefschrift: *Waar het me slecht gaat is mijn vaderland. Joseph Roth in Nederland en België*. De aandacht voor het boek verraste me. Roth gold eerder als een *writer's writer*, bekend bij schrijvers en journalisten. Geert Mak had Joseph Roth in zijn bestseller *In Europa* zijn leermeester genoemd en bij Uitgeverij Atlas mee aan de wieg gestaan van de reeks Roth-romans die daar met zorg werden uitgegeven. Blijkbaar was de tijd nu rijp om Roth aan een breder publiek voor te stellen.

In 2014 werd het Joseph Roth Genootschap opgericht, als vehikel om literaire avonden, theatervoorstellingen en boekpublicaties te ondersteunen. Roth was honderdtwintig jaar eerder geboren in Brody, een stadje dat nu in Oekraïne ligt maar destijds deel uitmaakte van Galicië, het meest oostelijke kroonland van de Oostenrijks-Hongaarse monarchie, en het was vijfenzeventig jaar geleden dat hij in Parijs, als emigrant, was overleden.

Dat jaar verscheen *Hotelmens*, een bundel reportages en brieven over Roths nomadenbestaan in onder andere Wenen, Berlijn, Parijs, Amsterdam en Oostende. Roth kon in huizen niet aarden, voelde zich slechts thuis waar hij een vreemdeling was, in de stationsbuffetten, hotellobby's, koffiehuisen en kroegen van het Europese stadsleven. Dat voedde zijn waakzaamheid, scherpte zijn blik. Juist dat doorleefde maakt Joseph Roths romans en journalistieke werk zo prikkelend en fris. Het is alsof ze pas gisteren werden geschreven.

Een jaar later verscheen een bundeling portretterende teksten die tussen 1919 en 1939 zijn ontstaan, in deze uitgave kortweg omgedoopt tot *Portretten*; een reeks die begint in een Weens krankzinnigengesticht voor oorlogsinvaliden en eindigt bij een vluchtelingenkind in een Frans politiekantoor. Daartussenin liggen de jaren die Roth voornamelijk in het Berlijn van de jaren twintig heeft doorgebracht. Als geen ander voorvoelde hij wat de linkse en Joodse burgers van de Weimarrepubliek te wachten stond als Hitler aan de macht zou komen.

Joden op drift werd voor vele lezers een *eyeopener*: wat kan die Roth schrijven! En hoe actueel blijven zijn teksten! Zijn reportages over de Oost-Europese sjetels en het leven van de Joodse emigranten in Wenen, Berlijn en Parijs verscheen in 2016, toen massaal veel vluchtelingen uit Syrië, Afghanistan en Irak bij ons een veilig bestaan zochten. Roth zag het vele jaren eerder: 'Als er een ramp gebeurt, gaan mensen door de schok meteen hun burens helpen. Dat is het effect van acute rampen. Het lijkt alsof mensen weten dat rampen kort duren. Maar chronische rampen kunnen burens zo moeilijk verdragen dat ze onverschillig worden tegenover rampen en de slachtoffers, of ze zelfs lastig gaan vinden. Zo ingebakken in de mens is de zin voor orde, wetten en regels dat ze de grenzeloze uitzondering, de verwarring, de chaos en de waanzin maar heel even kunnen toestaan. Duurt de waanzin te lang, dan verdwijnen de hulpvaardige handen in de zakken, dooft het vuur van de barmhartigheid.'

Een verzameling reportages over Frankrijk, getiteld *In het land van de eeuwige zomer*, verscheen in 2017. Roth trok in 1925 voor het eerst vanuit Berlijn naar Parijs, als correspondent voor de *Frankfurter Zeitung*, en verloor zijn hart aan de stad. In 1933 nam hij gedwongen de wijk naar Frankrijk, op de vlucht voor Hitler en zijn trawanten.

1926 vertrok Roth in opdracht van diezelfde krant op reis naar Sovjet-Rusland. Als een van de eersten ontmaskerde hij er de dictatuur in wording. Hij bezocht zijn geboortestreek. Uit de brieven aan vrienden en familie blijkt zijn teleurstelling. *Spoken in Moskou. Reportages en brieven uit Rusland* verscheen bij Bas Lubberhuizen in 2018.

Het laatste boek uit de Lubberhuizen-reeks is *Charleston op de vulkaan*, met reportages over Albanië en fascistisch Italië. Weer lijken Roths teksten te preluderen op de actualiteit, hier op de politieke en sociale malaise in Albanië en de opgang van uiterst rechts in Italië.

Bas Lubberhuizen is inmiddels met pensioen en heeft zijn uitgeverij overgedragen aan Wereldbibliotheek. Maar rusten doet hij niet. Ook

Joseph Roth laat hem niet met rust. Met Rothvrienden van het eerste uur is Bas geregeld te vinden in café Scheltema, in 1936 een van Roths Amsterdamse stamkroegen. Onlangs brouwde hij speciaal voor het Joseph Roth Genootschap een paar flessen *Neunziggrädiger*, de bittere vreugde uit Roths roman *Radetzky*. Het genootschap bestaat in 2024 tien jaar en is in blakende gezondheid. Achtergrondinformatie over het leven en werk van Joseph Roth vindt u op de website: www.josephroth-genootschap.org.

Dit boek draag ik op aan Bas en de vele Roth-liefhebbers die mee hebben geschreven aan het verhaal van Joseph Roth en aan het succes van zijn werk in het Nederlands taalgebied hebben bijgedragen. Ik denk aan Koos van Weringh, die in 1989 een speciaal nummer van het tijdschrift *Het Oog in 't Zeil* over Roth samenstelde en vijftig jaar na diens dood een eerste revival op gang bracht. Zonder Bas en Koos en de talloze onderzoekers, schrijvers, uitgevers, de vele fijnproevers die vinden dat het werk van Roth blijvend moet worden gelezen, was dit boek er niet geweest. Ik dank hen allen van harte. Als redactionele rots in de branding leest Femke Foppema van het Joseph Roth Genootschap al jarenlang mijn vertalingen mee, ik ben haar zeer erkentelijk. De zorgvuldige eindredactie van *Beschaafden in het land der barbaren* is het werk van Wilbert Surewaard.

Een aantal teksten, vooral de vroegste vertalingen, heeft voor deze uitgave een opfrisbeurt gekregen. Een ervaren Rothvertaler werd ik immers niet op sprong en stel. Na vele vertaalkilometers heb ik de stem gevonden waarmee ik Roth in het Nederlands wil laten klinken, de stem die de vinnigheid en de vlotte elegantie van zijn teksten recht kan doen en waarmee ik zijn nauwkeurig gekozen, sobere metaforen, zijn afgewogen woordspelingen ook in het Nederlands balans hoop te geven. Maar vooral de zoete melancholie, de prominente muzikaliteit en de ondanks alles onverwoestbare humor maken van het vertalen een feest, waarvan het einde nog lang niet in zicht is.

Vertalen is een kwestie van keuzes maken: op zinsniveau, op woordniveau. De keuze ook om bij bepaalde namen en begrippen voetnoten toe te voegen of juist niet, omdat je de lezer niet wil onder- of overschatten, omdat je de tekst niet wil overladen, de bladspiegel strak wil houden. Ook spellingkwesties moeten worden opgelost. Anders dan in de afzonderlijke delen is er in deze verzamelbundel bijvoorbeeld voor gekozen

om het onderscheid tussen Jood(s) (m.b.t. het volk) en jood(s) (m.b.t. de religie) aan te houden, een complexe ingreep die bij momenten chaotisch lijkt, hoe weldoordacht ook. En dan is er de netelige kwestie van het n-woord. Roth schreef wat hij schreef, ik vertaalde wat er staat. Niemand kan Roth immers van racisme verdenken.

Tot slot wens ik u, lezer van dit boek, de verrassing toe die Geert Mak te beurt viel bij de kennismaking met Roths journalistieke werk: ‘Zo moet dat dus, dacht ik voortdurend. Zo moet je kijken. Zo moet je vragen. Zo bouw je een scène op. Zo breng je een stemming over op de lezer. Zo sleep je hem mee – tegen wil en dank soms – naar de meest godvergeten uithoeken van de twintigste eeuw, en laat je hem mee zweten en bloeden. En dat doe je allemaal in een paar honderd woorden, geen letter meer dan nodig. Dat is journalistiek vakmanschap ten top.’

HOTELMENS

Een uurtje miljonair

Neue Berliner Zeitung, 1 april 1921

In de lobby van het grote hotel waar mensen uit valutalanden logeren, breng ik graag een uurtje of langer door. Het bruin gelambriseerde plafond bestaat uit niets dan wondermooie vierkanten en in het midden van elk vierkant bloeit een elektrische lamp. De lampen zien eruit als glazen bloesems en worden door gouden bladeren beschaduwd.

Het plafond is laag maar ruim, en de meubelen zijn dat ook. Alles is hier op de een of andere manier royaal als in Luilekkerland. Het solide plafond lijkt te zeggen: niet opstaan! De brede gecapitonneerde stoelen zeggen: benen uitstrekken!

Ik strek een been uit en geniet ten volle van het uitzicht op de vouw in mijn broek, waaraan je niet kunt zien dat het mijn enige is. Voorts geniet ik ervan dat mijn schoenpunten glimmen omdat de schoenenpoetser op Unter den Linden ze zojuist nog met een zachte flanelle lap heeft opgewreven.

Als ik me hier zo een kwartiertje in overvloed en weelde genesteld heb, ben ik vast overtuigd dat ik een man uit een valutaland ben en in dit hotel logeer.

De liftboy, die een brief door de lobby draagt, maakt een devote boog om mijn opgewreven schoenpunten heen. De liftboy heeft geen idee dat ik hier niet logeer. Als ik hem roep, blijft hij buiten de valuta-invloedssfeer waarvan ik in het middelpunt zit en neemt met een gedresseerde, plechtige armbeweging zijn bruine pet af. Zijn ogen zijn groot en blauw en bewonderend op mijn gezicht gericht. Hij heeft hele voorraden respect in zijn ogen. Zijn gezicht is appelwangig-jongensachtig, hij geurt aange-naam naar melk als een zindelijke zuigeling. Hij leert al twee jaar achting voor de valutaire leeftijd.

Het witte servet van de kelner begint al op tien passen afstand van mij respectvol te wapperen. De directeur, die waardig als een grootvizier over de gedempte ornamenten van het smyrnatapijt schrijdt, neigt afgemeten zijn hoofd als ik hem aankijk.

Na verloop van tijd gaat mijn belangstelling naar mijn collega-miljonairs. Ze zijn zeer mooi gekleed. De mannen ruiken als het ware naar nieuwe leren koffers en Engelse scheerzeep en spoorwegkolen. De vrouwen dragen een zachte zweem van Russisch parfum door de ruimte. Het is een bitterzoete geur, hij streelt liefdevol mijn neus, verdwijnt en keert weer terug.

De miljonairs kunnen uitstekend in de goede houding gaan zitten. De jonge miljonairs dragen beige voorjaarsmantels en riemen met discrete matte gespen. Hun hoeden zijn meestal lichtgrijs en in het midden lichtjes, heel lichtjes, als het ware toevallig ingedeukt. Hun handschoenen zijn wit. Hun halfhoge schoenen zijn bruin of geelbruin, en als de jonge miljonairs gaan zitten, trekken ze heel lichtjes hun broek omhoog, zodat men hun zijden kousen kan zien.

De oudere miljonairs hebben de lente echter nog niet ter kennis genomen. Want niet de stijging van de kwikkolom, maar die van de aandelen is van belang. De oudere miljonairs dragen nog steeds hun korte wintermantels en hun gevoerde handschoenen, en ze houden hun vers geknipte sigaar verwachtingsvol in de mond tot de kelner met gespreide rokpanden komt aangefladderd, onderweg al een brandklare lucifer tegen het strijklak van het doosje drukkend.

Ik leer hier mensen kennen: een man met bakkebaarden, hij ziet eruit als een Hamburgse senator (en heeft ook de tongval). Hij confereert langdurig met een riemdragende jongeling. Het gaat over petroleum. De jongeman komt blijkbaar uit Polen. Hij heeft een document klaarzitten in zijn borstzak. Daarop klopt hij telkens veelbetekenend. Dan verstomt de oude bakkebaardenman plotseling en kijkt de jongen stomverbaasd aan.

Achter een zuil, in een korfstoel, zit een mulat. Hij rookt een dikke Turkse sigaret en praat in op een zwarthandelaar van middelbare leeftijd die er graag als een filmacteur zou uitzien. De zwarthandelaar draagt kanariegele handschoenen. De handschoenen kwinkeleren bijna. De rechterhandschoen heeft de zwarthandelaar aan, de linker ligt losjes en inhoudsloos op het marmeren tafelblad. Plotseling vermant de zwarthandelaar zich, staat op en wuift de mulat vriendschappelijk ten afscheid met zijn linkerhandschoen, alsof hij voor het vertrek van de trein op het perron staat. Ik denk dat hij de mulat erin heeft laten lopen. Men hoede zich voor mensen met kanariegele handschoenen.

In de hotellobby worden cocaïne, suiker, politieke systemen, omwentelingen en vrouwen te koop aangeboden. Een Russische vorst zint op

de verovering van Kronstadt.¹ Een tapijthandelaar onderhandelt over leveringen voor een interieur met een pas 'gemaakte' man. Een advocaat neemt van een Russisch gezin een zestal paspoorten in ontvangst. 'Komt voor elkaar' knippen zijn ogen. Hij zet zijn lorgnet wat vaster op zijn neus en slaat vastberaden zijn map dicht. Hij maakt, achterwaarts naar buiten lopend, drie keer een buiging voor de Russische huisvader, die hem joviaal afwenkt.

Om vijf uur speelt de kapel in de eetzaal *Peer Gynt*. De miljonairs wenden zich af van de zaken en tot de vrouwen. De miljonairsdames drinken mokka en lepelen ijs en eten taart met gespitste vingers en houden bij elke gelegenheid de pink van hun rechterhand omhoog alsof hij speciaal gewijd is en niet met kopjes in aanraking mag komen.

Als ik het hotel verlaat, staat de portier bij de draaideur, klaar om te groeten, willoos als tafelbestek. Want hij heeft het monogram van zijn eigenaar op zijn borst en zijn voorhoofd gegraveerd. Een chauffeur vraagt of ik wens in te stappen.

Dat wens ik niet. Ik ben geen miljonair meer.

1 Kronstadt is het huidige Roemeense Braşov.

Hotel Kopřiva

Prager Tagblatt, 4 december 1923

In P. staat Hotel Kopřiva. Het heeft tachtig kamers en twee verdiepingen. Het heeft een portier, die tegelijk kamerbediende en kruier is. Hij is klein van gestalte, tenger en niet representatief genoeg voor een hotel met twee verdiepingen en tachtig kamers. Hij wacht in het station op de gasten. Als de stad P. een grotere stationshal zou hebben, zoals het een stad met een hotel als het Kopřiva betaamt, zou je de portier niet eens zien staan. Zijn zichtbaarheid heeft hij alleen te danken aan de kleine afmetingen van het stationsgebouw in P. en aan de zoekende behoefte aan rust van de reizigers.

Hotel Kopřiva is bijna altijd vol. En toch vind je er bijna altijd nog een kamer. Want er zijn hotels waarin de wet van de ondoordringbaarheid van de materie wordt opgeheven en door een andere vervangen, die als volgt luidt: 'In een ruimte die door een reiziger wordt ingenomen, kan nóg iemand slapen.' De eigenaar van Hotel Kopřiva dankt zijn rijkdom aan deze wet en zijn zielenrust aan het feit dat hij zich niet bij zijn gasten vertoont. Veel hoteleigenaars zouden van hem kunnen leren. Klachten die men niet kan voorleggen zijn geen klachten. Een onhoorbare ontevredenheid bestaat niet. Bijgevolg kun je zeggen dat alle gasten tevreden zijn over Hotel Kopřiva. Andere hotels hebben prachtige inwisselbare namen. Ze heten Imperial, Savoy, Grand, Zentral, Paris of Metropol. Dit hotel echter heet gewoon en enigszins familiair: Kopřiva.² Ook andere hotels hebben tachtig kamers, exact tachtig. Maar Hotel Kopřiva heeft honderdtwintig bedden in deze tachtig kamers, omdat veertig daarvan 'tweepersoonskamers' zijn.

Nu zijn tweepersoonskamers een noodzakelijke voorziening in steden die regelmatig bezocht worden door verliefde of ook slechts gehuwde stellen. In P. echter, en vooral in Hotel Kopřiva, waar bijna alleen individuele, door concurrentieangst vereenzaamde handelsreizigers willen

² Kopřiva is een courante Tsjechische achternaam en betekent ook 'brandnetel'.

overnachten, geven deze kamers aanleiding tot naar conflict neigende discussies. De ervaring dat men zelf niet snurkt berust op het psychologische onvermogen zichzelf te horen tijdens de slaap; de overtuiging dat de ander luid kan snurken op een oude traditie. Maar nog sterker dan dat, en een vijand van de tweebeddigheid, is het vooroordeel dat de echt voorname mens alleen slaapt en moet slapen. Het volgende gesprek herhaalt zich dan ook enkele keren:

‘Ik slaap altijd alleen! – Principieel!’

‘Nu breekt mijn klomp. – U zegt: Er is een kamer! En u hebt niets?’

‘Er is toch een kamer!’

‘Voor een tweepersoonskamer betaal ik niet!’

‘Ik ook niet!’

‘U betaalt toch gewoon samen!’

‘Nee!’ – zeggen ze allebei tegelijk. De portier echter, die de inschikkelijkheid van de menselijke natuur kent, zegt: ‘Dat wordt dan nummer 76.’

‘Ongehoord!’ zeggen de twee handelsreizigers. En je zou denken dat ze elkaar eigenlijk onsympathiek moeten vinden. Maar ze zijn door de beproeving van de portier met elkaar verzoend, waardoor ze slaapgenoten konden worden, gewillige slaapgenoten. Hoe kluisterde die beproeving hun vijandige gevoeligheid aan elkaar.

‘Snurkt u?’ vraagt de eerste aarzelend.

‘Ik – snurken?’ roept de andere.

‘Ik snurk ook niet!...’

‘Weet u – ik bedoel het niet persoonlijk – snurken is het ergste dat er bestaat!’

‘Dat zeg ik ook altijd! – Op een keer moest ik naar...’ En dan volgt de obligate anekdote die gewoonlijk vriendschappen inleidt en coalities versterkt.

Alleen de ratelende grammofoon is nog gevaarlijker dan gesnurk. Van beneden, ergens uit de grote eetzaal, krast hij marsen, walsen en two-steps met de dode onverbiddelijkheid van zijn mechaniek. Zijn heel speciale geniepigheid bestaat erin dat zijn duidelijkheid sterker, zijn opdringerigheid agressiever wordt naarmate je je verder van zijn trechter bevindt. Deze natuurkundig vastgestelde eigenschap van de grammofoon wekt bij de slapeloze de overtuiging dat aan ontkomen niet of slechts schijnbaar te denken valt. Grenzeloos is het klankbereik. Pijnlijker en indringender wordt de akoestische achtervolging in de laatste kamer van de tweede verdieping dan in eender welke kamer op de eerste

verdieping. Je vindt makkelijker de slaap vlak voor de galmende trechtermond dan in de teleurstellende, bedrieglijke verte.

Soms zijn er ook jaarmarkten in P. Ze zijn nooit te voorzien. Ze doen zich voor als natuurverschijnselen. Ze barsten los als onweersbuien. De kamers zijn duurder. Ze zijn twee keer zo duur. Ook de jaarmarkten zijn geniepig. De avond van je aankomst merk je er niets van. Je komt onvoorbereid op jaarmarkten terecht als in uitgespannen netten.

Duizenden koffers met stalen dwalen door Hotel Kopřiva. In zijn bedden liggen vertegenwoordigers uit alle sectoren. Ze zitten aan één lange tafel in de gelagzaal. De handelsreiziger in speelgoed met het tragische gezicht. Hij ziet eruit alsof hij religieuze voorwerpen vertegenwoordigt. Hij brengt echter de bonte vreugden van het leven met zich mee: rode ridders van hout, gele paljassen in zijden stoffen, huppende apen aan dunne elastieken, bontbevederde tollers, schoorsteenvegers als beeldjes, poppen met beweeglijke oogleden, zwarte duiveltjes met vlammentongen en kleine telramen met kleurige houtparels waarmee wiskunde kinderspel wordt. Maar de reiziger in zeep naast hem is vrolijk. Hij ruikt naar muskus, patchoeli, poeder. Die van de papierwaren legt patience. Hij met de vulpennen is een beetje ouderwets, hij doet denken aan ganzenveren. Tabaksrook daalt neer op het blad van de tafel. En niemand heeft tijd. En elk van hen leeft tussen aankomst en vertrek. Hotel Kopřiva is gehaast, altijd tussen twee treinen door. De tachtig kamers en de honderdtwintig bedden buitelen over elkaar heen. Het staat niet stil, Hotel Kopřiva. Het lijkt stil te staan. De grammofoon buitelt trap op, trap af. Koffers met stalen vliegen in het rond. De portier raast de ene kamer in en de andere uit. De kelner rent naar de trein. De kruier buitelt. De portier is de kelner. De kruier is de portier. De kelner is de kruier. Kamernummers zijn vertrektijden. De klok is een dienstregeling. De gasten hangen met onzichtbare touwtjes vast aan het station. Ze vliegen heen en weer. De grammofoon zingt treinseinen. Tachtig maakt honderdtwintig. Honderdtwintig kamers denderen door tachtig bedden.

In memoriam voor de hotelportier

Frankfurter Zeitung, 25 februari 1924

Een van de grootste Berlijnse hotels heeft zijn portier afgeschaft. In zijn plaats doet nu, wellicht nauwkeuriger maar ook zakelijker en onpersoonlijker dan hij, een soort voorziening dienst, 'verkeers- en inlichtingenbureau' genoemd, met afdelingen voor al wat de gasten nodig hebben: een wekdienst, een postkantoor, een reisbureau en dat soort zaken meer. De employees van deze afdelingen zijn niet in livrei. Het plechtige zwart van hun pakken verspreidt een fooiloze sfeer om hen heen, terwijl, zoals men zich herinnert, de vrolijke metaalglans van de messingknopen aan het uniform van de portier een vrijgeveige gedachteassociatie placht te wekken. Het schijnt dat Amerika als eerste de dood van de portier heeft besloten en veroorzaakt.

Hij was een door indiscretie verzachte autoriteit. Een employé weliswaar, maar toegankelijk voor de zonde. Onder zijn bruine of donkerblauwe lakense jas zat een hart in zijn borst, door financiële injecties te prikkelen; een (rijkdom van de gast) voelend hart. Hij was een mens, welbeschouwd. Nooit was zijn weigering definitief. Zijn oog, gehard door het veelvuldige aanschouwen van radeloze dakloosheid, kon ook zacht worden, omdat het op bepaalde zaken onfeilbaar reageerde. Soms begon het veelbelovend te knippen. En zijn geest, getraind in het uitputten van fantastische mogelijkheden, verzoon slaapgelegenheden en schiep bedden uit het niets, uit een badkuip en een biljarttafel.

Hoe glad en voornaam negeerde hij de illegaliteit van een dubbel ingevuld inschrijvingsformulier, hoe vanzelfsprekend kende hij, grootmoedig, afziend van nauwkeurigheid, kamers met twee bedden toe. Hij was vrij en zonder vooroordelen, machtiger dan de directeur en de eigenaar. Hij was de hoogste instantie voor wanhopigen, adviseur bij moeilijke vragen aangaande wagon-lit-verkeer en grensvisa. Wie op hem vertrouwde, moest daarvoor betalen.

Hij is er straks niet meer, hij sterft. Met hem verdwijnt een tijdperk

in het grote, hongerige graf van de menselijke beschavingsveranderingen.

Mijn pen beweent hem met een bescheiden elegie.